

В.Ю. НЕКЛЕСОВА
(Одеса)

ТРАНСОНІМІЗАЦІЯ З ПОГЛЯДУ КОГНІТИВНОЇ МЕТОНІМІЇ

УДК 811.111'1'373.2

Неклесова В.Ю. Трансонімізація з погляду когнітивної метонімії; 6 стор.; кількість бібліографічних джерел — 9; мова — українська.

Анотація. У статті йдеться про утворення хрононімів на лексичній базі антропонімів та топонімів. Здійснено розвідку у когнітивні принципи метонімії у царині онімної лексики, також зроблено спробу показати маршрут формування метонімії за допомогою теорії ментальних просторів.

Ключові слова: антропонім, топонім, хрононім, теорія ментальних просторів, метонімія, домен.

Resume. The article dwells on the formation of time names on the bases of anthroponyms and toponyms. We attempted to establish cognitive principles of metonymy in the field of proper names and made an attempt to show the route of metonymy with the help of Mental Spaces Theory.

Key words: anthroponym, toponym, time name, Mental Spaces Theory, metonymy, domain.

Дана стаття присвячена питанню трансонімізації, явищу, за допомогою якого виникає периферійний клас пропріальної лексики — хрононіми. Цей клас онімів формується частково завдяки онімізації звичайної лексики, частково завдяки трансонімізації, тобто утворення одних онімів з інвентаря вже існуючих онімів. Ми докладніше зосередимось на хрононімах, сформованих на базі антропонімів і топонімів. Антропонім — будь-яке особове ім'я, яке може мати людина чи група людей [2, с. 31]. Топонім — власне ім'я “природного об'єкта на Землі, а також об'єкта, створеного людиною на Землі, що чітко зафіксований у даному регіоні (місто, село, оброблена ділянка землі, територія як частина держави, комунікації і т.ін.)” [2, с. 127]. О.В. Суперанська визначає хрононім як “позначення певних відрізків і ділянок часу” [4, с. 197].

Дослідники проблеми трансонімізації наголошують на тому, що це — рух від полісемії до омонімії, коли зв'язок між різними концептами є ще досить сильним, однак із плином часу він слабшає і втрачається. Саме в цьому розвитку був виділений перехідний тип. На думку Ю.О. Карпенка, “саме онімічна лексика є найпотужнішою сферою реалізації названого переходового типу” [1, с. 36]. Цей тип реалізується за допомогою метонімічного переносу **місце – подія, діяч – подія** і виникає на засаді суміжності денотатів. Він досить часто зустрічається в щоденному вжитку, що вказує на частотність подібних асоціацій, деяку типізацію використання слова в

мові. Таким чином, ми можемо стверджувати, що мисленнєві процеси схожі, складають константу, яка закріплюється у мові. Ми гадаємо, отже, що це підтверджує наявність універсальних структур репрезентації знань у мові мозку.

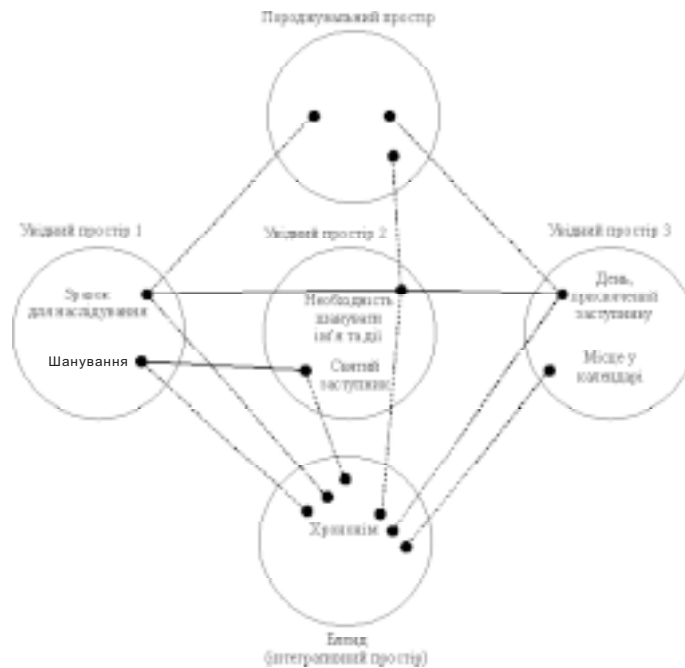
Теорія **ментальних просторів** використовує саме такі структури і пояснює механізм формування метонімії. На думку когнітологів, метонімія характеризується насамперед зв'язком між концептами, де кожен концепт існує у ментальній площині, тобто домені. Домен — “семантична структура, що функціонує як база для хоча б одного профілю концепту” [5, с. 272]. Метонімію розглядають не просто як стилістичний засіб, а як один із головних процесів мови мозку. “Метонімія — це когнітивний процес, де одна концептуальна єдність, визначена, забезпечує ментальний доступ до іншої ментальної єдності, означуваного, у межах одного і того ж домену” [8, с. 39].

Теорія ментальних просторів пояснює процес появи нового оніма, коли простори будуються при сприйнятті нової інформації у порівнянні зі старою. “**Ментальні простори** — це регіони концептуальних просторів, що містять специфічну інформацію” [6, с. 369], яка потрібна саме в цій ситуації. Вони створюються на основі загальних лінгвістичних, прагматичних і культурних стратегій збору даних. Простір “не проектується на об'єктивний світ, актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом” [3, с. 385], тобто є надбанням суб'єктивної дійсності. Ментальні простори розглядаються як структури, що виникають он-лайн, у режимі реального часу в робочій пам'яті, а потім можуть перейти у довгострокову пам'ять, якщо вони стали поширеними, продуктивними або просто вдалими, чи можуть зникнути.

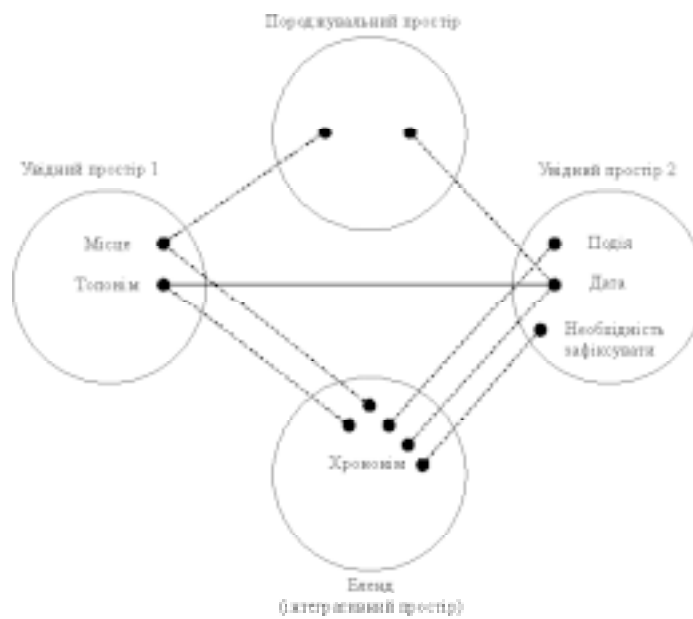
Ментальний простір складається із породжуваного простору, двох чи більше увідних просторів й інтегративного простору (бленда). Породжувальний простір містить фонові, енциклопедичні дані: що це за подія, історичні й соціальні передумови її виникнення, учасники, причини, масштаб, тривалість, координати, дату, наслідки й т.ін. Лише частина всієї інформації, що перебуває у породжувальному просторі, переходить в інтегративний простір. Завдяки **принципу доступу** (Access Principle) образи проектуються із породжувального простору на увідні простори, таким чином, “будь-яке вираження, що називає або описує елемент у одному ментальному просторі, може бути використане для того, щоб мати доступ до його аналога в іншому ментальному просторі” [7, с. 353].

Ми наведемо приклад дії ментальних просторів при переході антропонімів і топонімів у хрононіми. Для того, щоб сформувати хрононім

на базі антропоніма *Тетянин день*, ми мусимо знати, що знаходиться у породжувальному просторі: що це за людина, чим вона прославилася, коли жила, до якої віри належала. Доречно також згадати і самі принципи віри, як і коли вона виникла, людей, що зазнали страждань за неї, а потім стали святими, яким взірцем вони для нас є і досі, чи мають бути прикладом для вірників. Перший увідний простір містить у собі концепт “взірець”, “шанування” святого (сила віри *страдницьі*, що не відступилася від неї); другий містить поняття про те, що необхідно пам’ятати цей взірець і наслідувати його у своїй вірі, уподобаннях, діях тощо, також ми знаходимо там концепт “святий заступник” (*Тетяна* захищає всіх, хто бажає вчитися, тому що сама була освіченою людиною); третій увідний простір містить поняття “день, що присвячений пам’яті святого”, також аналогію із святим заступником – народні прикмети, святий дарує милість і пророкує, що станеться із врожаєм, яка буде погода (у нашому випадку Тетяна сприяє студентству, тут маємо студентські прикмети, щоб щастило на екзамені). В інтегративному просторі ми знаходимо усі ці концепти, однак пов’язані поняттям “час”, тобто найважливішим є хрононім (коли), а потім, на другому плані, хто цей святий, що робити або не робити у цей день, прикмети і т.ін.

Тепер розглянемо перехід топоніма *Чорнобиль* у хрононім. Тут ми знаходимо менше увідних просторів, бо зв'язок є ближчим, очевидним. Перший увідний простір концентрує в собі опис місця, сам топонім (*містечко ядерної енергетики, АЕС*). Другий увідний простір має дату, час, який необхідно зафіксувати в пам'яті (*екологічна катастрофа, значні соціальні наслідки, 26 квітня 1986р*).

У бленді, кінцевому продукті взаємодії увідних просторів, знаходиться вибіркова проекція, тобто ті аспекти, які є більше важливими для мовця, не всі відносини, що є в інших просторах, проєктуються на бленд. На думку М.Тернера “ми рідко усвідомлюємо розмір фонових знань і структур, які ми, не усвідомлюючи це, розташовуємо в інтегрований простір” [9 : с. 379]. Бленд перемішує і складає чинники так, щоб створити новий концепт. Він містить у собі відносини й властивості, не притаманні жодному із увідних просторів, отже, виробляється нова структура знань.

Література

1. Карпенко Ю.О. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт // Шоста республіканська ономастична конференція, 4-6 грудня 1990 року. – Т.1. – Одеса. – С.35-37.
2. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 1988. – 192с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712с.
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366с.
5. Croft W. The Role of Domains in the Interpretation of Metaphors and Metonymies // Cognitive Linguistics: Basic Readings.– Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co., 2006. – P. 269-302.
6. Evans V. and Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. – Edinburgh, Edinburgh University Press, Ltd., 2006. – 856p.
7. Fauconnier G. Mental Spaces // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford, New York: Oxford University Press, Inc., 2007. – P. 351-377.
8. Kövecses Z. and Radden G. Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View // Cognitive Linguistics. – № 9-1. – 1998. – P.37-77.
9. Turner M. Conceptual Integration // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford, New York: Oxford University Press, Inc., 2007. – P. 377-393.